

İlber Ortaylı, *Osmanlı'yı yeniden keşfetmek*. Istanbul: Timaş yayınları
(28. izdanje), 2009, 189 str.

Autor ovog djela jedan je od najuglednijih živih historičara Osmanskog carstva u svjetskim akademskim krugovima. Tu činjenicu potvrđuju i njegovi nastupi u svojstvu predavača iz spomenute oblasti na mnogim univerzitetima, od Beča i Pariza preko Oksforda i Kembridža do Tunisa i Princetona. Trenutno je direktor Muzeja "Palate Topkapija" u Istanbulu.

Na samom početku 21. stoljeća, kada je obilježena 700. godišnjica od početaka osmanske povijesti, prvenstveno turska javnost osjetila je potrebu za dubljim upoznavanjem sa svojom prošlošću, što iz znanih političkih razloga nije bilo moguće postići u zadovoljavajućoj mjeri u posljednjih 80-ak godina. Tragom te potrebe, u posljednjih pet godina Ortaylı je publikovao nekoliko djela koja imaju za cilj rekonstruirati povijest Osmanske države u svjetlu novih saznanja, te autorovih osobnih komentara i tumačenja na osnovu istih uz namjeru da se osmanska povijest prikaže koliko je moguće objektivno, a iz nauke eliminiraju brojne predrasude i iskrivljenja koja nisu mimoišla Osmanlije. Pred nama je jedna od takvih knjiga, koja je prvi put publikovana 2006. godine. Međutim, prošle godine doživjela je čak 28. izdanje. Upravo ta činjenica mnogo govori o ovom radu. Djelo "*Osmanlı'yı yeniden keşfetmek*" obuhvata nekoliko predavanja, govora i razgovora o različitim temama iz povijesti Osmanske države koja je autor održao posredstvom različitih medija. Knjiga se sastoji od dvadeset i jednog poglavlja, koja ne prelaze deset stranica teksta. Iako nije dat naučni aparat, autor je to nadomjestio u samom tekstu pozivajući se na određene izvore ili literaturu, te raspravljajući sa istima.

U prvom poglavlju, nakon predgovora, pod naslovom *Inspiracije iz prošlosti Istanbula* autor ističe jedan detalj koji kazuje mnogo o osmanskome poimanju države, ali i o odnosu prema zatečenim sistemima u tom periodu. Naime, čitajući zvanične osmanske dokumente iz bilo kojeg perioda, autor zaključuje da su Osmanlije Istanbul imenovale onako kako su ga i zatekle 1453, tj. *Konstantiniyye*. To im nije predstavljalo nikakav teret. Naprotiv! Pored tog imena, Ortaylı konstatuje kako Istanbul ima još mnogo historijskih imena (Stinpoli, Novi Rim, Carigrad, Islambol i dr.), te ih ukratko obrazlaže. Nadalje, autor analizira historijsku kosmopolitsku ulogu grada Istanbula od njegovog osnutka, spominjući demografske prilike glavnog

grada Carstva i zvanične protokole na dvoru, zaključujući: “Imperija je bila svjetska, a Istanbul je bio glavni grad te svjetske imperije.” (str. 14.) Na kraju ovog poglavlja Ortaylı, uz određene kritike u pogledu odnosa prema gradu, apelira na očuvanje kulturno-historijske baštine Istanbula, što se odnosi na današnje generacije.

U drugom poglavlju pod naslovom *Mimar Sinan* čitamo crtice iz vremena sultana Sulejmana Zakonodavca (1520-1566), kada nastupa era centralizacije Carstva u svakom pogledu. Na urbanističko-arhitektonskom planu ta era je vidljiva kroz djela Mimara Sinana. Autor objašnjava način na koji je Mimar Sinan, “Osmanlija i osmanski arhitekta” (str. 21.), uspio na tri kontinenta ostaviti tragove koji će svakom posmatraču biti prepoznatljivi na prvi pogled. Riječ je o Inženjerskoj školi Sinana koja je opsluživala cijelo Carstvo.

Devširma kod Osmanlija naslov je trećeg poglavlja ovog rada. Konstatujući kako je devširma jedan od fenomena koji najviše zaokuplja pažnju istraživača osmanske povijesti, autor smireno i argumentirano izlaže svoje nalaze o spomenutom problemu. Još jednom razbija pogrešnu predstavu u nauci kako muslimani nisu prikupljani devširmom. Dalje opisuje način na koji je tekla devširma. Opovrgava mnoga pogrešna tumačenja u tom pogledu, prvenstveno balkanskih historičara, ali i nekih romanopisaca poput Ive Andrića. “Nisu se kupila djeca od 3-5 godina i nosila u sepetima kao što je to opisao Ivo Andrić u svom jako lijepom i djelotvornom romanu “Na Drini ćuprija”(…) Jer djeca u toj dobi još nisu savladala neke bolesti (ospice, difterija). Neće se valjda država s time nositi” (str. 29.), polemizira Ortaylı. Ponegdje, tj. u mjestima bez perspektive (Kavkaz, gudure i planine oko Albanije i sl.) poziv u devširmu se jedva čekao. Samo pažljivo probrani bili su dio adžemijskog korpusa, a među njima samo najbolji su mogli biti dijelom Unutrašnje dvorske službe (Enderun) i onoga što se zove Osmanska dvorska civilizacija. “Devširma je bila način života”, zaključuje autor.

Četvrto poglavlje nosi naziv *Institucija porodice kod Osmanlija*. Pod pojmom “porodica” kod Osmanlija, podrazumijevajući pripadnike svih religija, autor govori o patrijarhalnom uređenju porodice, pri čemu su otac i sinovi porezni obveznici. Analizirajući položaj žene u osmanskoj porodici svih konfesija i naroda, autor zaključuje kako je žena bila “u drugom redu”, ali pri tome odbacuje predrasude o zatvaranju i izolaciji žene među četiri zida. Mahala je predstavljala osnovni životni ambijent osmanske porodice. Jednu od zanimljivih opservacija koju nam autor kazuje u vezi sa porodicom jeste i njena uloga utočišta ili zaštitnika od mnogih nedaća kao što je npr. nezaposlenost: “Nezaposlenost jeste loša stvar; ali razlog zbog kojeg ta činjenica kod nas nije toliko katastrofalna i pogubna kao na Zapadu jeste porodica sa svojom ulogom utočišta i zaštitnika.” (str. 41-42.) Ovo poglavlje autor zaključuje iznoseći komentare o promjeni shvatanja porodice od 19. stoljeća, kada se klasična osmanska porodica koja podrazumijeva zajednički život tri generacije pretvara u najžužu porodicu koju znamo danas (otac, majka i djeca).

Peto poglavlje nosi naslov *Visoka Porta*. U ovom poglavlju čitamo o samom značenju pojma Bab-i Âli, o nekoliko momenata iz prošlosti ove ustanove, te o onome što je obuhvatala Visoka Porta kao institucija države. U nastavku poglavlja, autor iznosi korisne podatke o političko-upravnoj instituciji Divan-i Hümayun (Sultanski divan).

Šesto poglavlje *Barok u Istanbulu* otkriva nam fenomen sličan evropskom baroku koji se javlja u osmanskoj arhitekturi 18. stoljeća. To će neki istraživači nazvati osmanski barok. Međutim, iznosi podatke i o utjecaju iranske likovne umjetnosti na područje Istanbula u 18. stoljeću. Upravo su takve pojave na umjetničkom planu povezane sa određenim socijalnim promjenama koje su zahvatile osmansko društvo od 18. stoljeća. İlber Ortaylı te promjene naziva “baroknim stilom života” (str. 58.) To je, ustvari, doba tulipana (Lale Devri), kako ga je nazvao historičar Ahmet Refik. Ono je označilo “kulturnu kupoprodaju između turske i zapadno-evropske civilizacije.” (str. 60.)

Sedmo i osmo poglavlje nosi naslov *Fatih sultan Mehmedu i Fatihu i fethu*. Autor u kratkim crtama prikazuje opsadu Konstantinopolisa 1453, markirajući ulogu vojne superiornosti Osmanlija u tom periodu, da bi se zadržao na jednom detalju, a to je razlika između naziva Bizant i Istočni Rim, koji se upotrebljavaju za taj grad. Ovaj drugi naziv je povijesno precizniji. Pacificiranjem anadolskih bejluka, pridobijanjem Krima, te osvajanjem Albanije i Bosne, Osmanlije postaju “*arbiter mundi*” (str. 71.) ili svjetski sudac i svjetska sila. Uloga sultana u svemu tome bila je velika, jer je “Fatih veliki vladar, veliki političar i mecena na kulturnom planu”. (str. 72.) Osim toga “Fatih je istočnjak bez kompleksa prema Zapadu” (str. 74.), zaključuje Ortaylı.

Deveto poglavlje naslovljeno sa *Osmanska kuhinja* donosi nam vrijedna saznanja o pojmu osmanske kuhinje. Među nezaobilaznim artiklima kuhinje bili su maslinovo ulje, turšija (kiselo voće ili povrće), baklava, pekmez i slično. Evidentan je uzajamni utjecaj različitih regiona u sastavu Carstva kada je u pitanju kuhinja. Kritizirajući bijeg savremenog čovjeka od dragocjenosti kulinarstva, autor ističe: “Napraviti dobro jelo simbolizira kulturu. Dobar kuhar pohvaljeniji je od bilo kojeg intelektualca.” (str. 80.) U nastavku čitamo o načinima na koji su se snabdijevali hranom veliki gradovi poput Istanbula, te problemima koji su se javljali u vezi s tim. Spominje se i nedostatak žitarica, od čega su patili mnogi turski gradovi 19. stoljeća.

U desetom poglavlju pod nazivom *Osmanski putopisi* autor prezentira činjenicu da se najstariji sistematski i neprekidni izvještaji o Turskoj javljaju od 1135. godine i danas su pohranjeni u još uvijek nedovoljno istraženim arhivima Vatikana. Spominju se prvi evropski putopisci po Osmanskom carstvu – De la Brokijer i Hans Schiltberger. Vrhunac evropocentrizma prepoznat ćemo u opisima Istoka od Jeana Charдина iz 17. stoljeća. Isto čitamo i kod Jeana Baptiste Taverniera. Interesantni su opisi i fanatičnog protestanta Salomona Schweiggera. Nakon što spominje značaj Puto-

pisa Evlije Čelebije, te još nekoliko drugih domaćih i stranih, autor objašnjava važnost uvida u ovu vrstu izvora za razumijevanje osmanske civilizacije. U nastavku jasno odvaja putopise 19. stoljeća, posebno one evropske, koji nisu oslobođeni mnogih predrasuda prema Osmanlijama.

Jedanaesto poglavlje glasi: *Osmanske palate – “Palata Topkapija”*. Nakon Bečkog kongresa 1815. godine, kada su službeni protokoli velikih država doživjeli izmjene, Osmanlije su se našle u nezavidnom položaju jer Topkapija više nije mogla pratiti te standarde. Osmanlije više nisu mogle ići u korak sa ostalim evropskim državama ni u tom segmentu. Autor se zaustavlja na pojašnjenju povijesnog značaja Topkapije za Osmansko carstvo zaključujući: “Topkapija je do 19. stoljeća bila dom Carstva.” (str. 96).

Dvanaesto poglavlje *Ulemanske četvrti u Istanbulu* otkriva nam mjesta koja su ličila gnijezdima znanja u Istanbulu. Njih su predvodile istanbulske četvrti Fatih i Sulejmanija. Čitaocu će i u ovom poglavlju upasti u oči riječi kritike upućene svima onima koji nisu imali niti imaju sluha za očuvanje i njegovanje kulturno-historijskog blaga koje ima Istanbul. “Dolazi vrijeme kada ćemo to čuvati, jer nismo mi toliko bogati da bismo mogli ignorirati takvo blago” (str. 108.), završne su kritike autora.

Slijede naredna tri poglavlja pod nazivima: *Osmanski sultani*, *Osmanski namjesnici* i *Osmanski kadija*. Uz opasku da Ortaylı ispušta opisati i duhovnu stranu života sultana, on vrlo precizno i odabrano sublimira sve one osobine i vještine koje su karakterisale određene sultane tokom njihove vladavine. Kako İlber Ortaylı najveći dio rada sagledava kroz prizmu Istanbula, tako je, i govoreći o osmanskim pašama u pogledu urbanističkog doprinosa na strani 119, konstatirao kako je Istanbul “grad paša” (paşalar şehri). Nakon što navodi jedan opći presjek institucije klasičnog osmanskog namjesnika, autor završava sa “moderniziranim pašama” koji imaju iskustvo Prvog svjetskog rata. Analizirajući osmanskog kadiju, s pravom zaključuje da je riječ o vrlo važnom organu države sa širokim ovlastima. On je pravni sudija, notar, inspektor za vakufe i gradonačelnik istovremeno (str. 127). Autor dalje pojašnjava način na koji se moglo postati kadijom u Carstvu, zatim pojmove *mazuliyeta* i *mevleviyeta*. Institucija tužioca i advokata je nešto što se javlja u 19. stoljeću. Iako je i ustanova kadije doživjela jak udarac u 19. stoljeću, ipak je ostala stub Carstva do kraja.

Šesnaesto poglavlje opisuje *Sultanski divan*. Nalazimo podatke o tome šta je on predstavljao, ko ga je sačinjavao, kada bi zasjedao, koje su teme bile na dnevnom redu, do kada je funkcionirao i slično.

Da ovo djelo ima elemenata turističkog vodiča, u smislu da može biti od koristi i turistima Istanbula, potvrđuje nam sedamnaesto poglavlje *Sultanahmet*, u kojem autor vrlo precizno i slikovito kazuje o poznatom trgu (koji se do sultana Ahmeda I zvao Hippodrom ili At Meydan) u Istanbulu, a koji on naziva “početnom tačkom svijeta.” (str. 145.) Na njemu se nalaze ostaci ne samo osmanske već i ranijih svjetskih civilizacija. Čitamo i o nekim kontroverzama kroz vrijeme vezanim za ovaj trg. İlber

Ortaylı podržava očuvanje historijske vrijednosti i ovog mjesta, protiveći se neracionalnoj “betonizaciji”.

U osamnaestom poglavlju *Nazavisne pokrajine u upravnoj organizaciji Osmanske države* autor ukazuje na manjak stručnih radova koji analiziraju segment historije Osmanske države koji je u naslovu ovog poglavlja. Fokus je na tzv. drugoj kategoriji ejaleta, koji su imali jedan vid autonomije ili polunezavisnosti u okviru Carstva. Ovdje je riječ o Krimskom hanatu, Erdelju, Vlaškoj, Bogdanu (Moldaviji), Dubrovniku, te Hidžazu i Egiptu.

Devetnaesto poglavlje nosi naslov *Drevni ostaci*. Autor ističe arheološko bogatstvo Turske staro 8000 godina prije nove ere. Današnja Turska je povijesno stjecište civilizacija, čiji se tragovi svakim danom otkrivaju. Autor se ovdje osvrće i na pitanje “muzejske mafije” i probleme očuvanja civilizacijskog blaga općenito u svijetu. Zanimljiv je podatak o tome kako je “Izrael zaštitio svoje historijsko blago učinivši arheologiju nacionalnim sportom.” (str. 165.)

Pretposljednje poglavlje govori o *Unutrašnjoj dvorskoj službi*. Doista će ovo poglavlje ostaviti lijep dojam na svakog čitaoca koji se želi upoznati sa “školom Imperije” (str. 176.), koja je regrutovala osobe koje su kroz vijekove nosile Osmansko carstvo na svojim plećima.

Na kraju ove vrijedne i zanimljive priče o crticama iz osmanske povijesti autor piše o Osmanskom carstvu kao *Posljednjoj rimskoj imperiji*, pri tome donoseći vrlo zanimljiva razmišljanja o pojmovima “povijesne imperije” i “modernog imperijalizma”. Naime, “naši preci su termin Roma (Rim) shvatali kao svjetsku imperiju, tj. politički ideal i misiju koju treba postići (...) Stoga je trebalo osvojiti Istanbul, novi Rim, prestolnicu Rimske imperije, i to su ostvarili.” (str. 182-183.)

Autor zaključuje kako je osmanska povijest turska povijest ili povijest turske države. Istovremeno, ona je i zajednička povijest preko deset naroda sa njihovim jezicima i vjerama, koji danas žive u više od dvadeset nezavisnih država. Zadnje rečenice knjige autor je posvetio problemu izvora za osmansku povijest iz najranijeg perioda, perioda nastanka Osmanske države. Na kraju napominjem da je prošle godine (novembar, 2009) izdavačka kuća *Connectum* publicirala prijevod ovog djela na naš jezik, koji je načinio Salmir Kaplan, pod naslovom *Drukčije razumijevanje Osmanlija* ■

Sedad Bešlija